

EZIO PELLIZER (1943-2018) *IN MEMORIAM*

Quan vaig conèixer Ezio Pellizer — això era el juliol d'un 1980 ja molt llunyà, a Urbino, en el famós *Convegno sulla Oralità*, organitzat per Bruno Gentili i el seu equip — crec recordar que la primera impressió que em va produir va ésser la d'un apassionat per la més recent producció intel·lectual parisenca; vull dir algú que s'interessava vivament per l'antropologia estructural, la semiòtica d'Algirdas Greimas i alguns corrents psicoanalítics llavors en boga. Com acostuma a passar en casos semblants, aquesta primera impressió no era errònia, però sí unilateral. Ezio Pellizer, en efecte, havia passat a París una temporada formativa; alguns investigadors del que més tard s'anomenaria el 'Centre Louis Gernet' li van servir sempre de referents; i ja era amic de Claude Calame, que llavors es movia entre Suïssa, París i Urbino, precisament. Però això no ho era certament tot. Aviat vaig saber — de fet, va ésser ell mateix qui va tenir interès a explicar-m'ho — que la seva formació havia tingut lloc a Trieste, no gens lluny del seu indret de naixement (havia nascut a Montona d'Istria, el 1943).

La ciutat de Trieste, com ell explicava, i com més endavant vaig poder comprovar una mica, era un indret peculiar — pregonament italià, però molt distint de la Itàlia més típica. En els primers anys, a l'Ezio li agradava parlar de Trieste i de la Venècia Júlia, de la seva treballada història, dels seus trets diferencials. Recordo que em recomanà de llegir el *Danubio* de Claudio Magris, que apreciava molt — l'obra, no tant l'autor, company seu de Facultat. Solia acompanyar els amics al castell de Duino, fent pel camí comentaris geològicament molt precisos sobre el relleu càrstic. També col·laborava a *Il Piccolo*, un diari local, i n'estava molt satisfet. Em fa l'efecte que, anys més tard, quan se'n va anar a viure a Fagagna, a tocar d'Udine, es va distanciar una mica — i no només físicament — de la seva ciutat.

A Trieste, hi havia estudiat sota la direcció de Luigia Achillea Stella (1904-1998), la primera titular (de 1946 a 1975) de la càtedra de grec, just acabada de crear en aquella Universitat. Les primeres publicacions de l'Ezio són treballs sobre les γνῶμαι hesiòdiques, l'estructura de *Treballs i dies* i l'*Himne homèric a Afrodita*; reflecteixen, penso, alguns dels focus d'interès de la Signorina Stella (com tothom l'anomenava), homerista i micenòloga que havia publicat sobre múltiples aspectes de la Grècia arcaica. Ell experimentà sempre reconeixença i lleialtat envers la seva mestra. El 1994, va basquejar-se, amb altres companys de Departament, perquè la Signorina publicés (als 90 anys!) el seu darrer llibre, l'*Eschilo e la cultura del suo tempo*; fins i tot buscà entre els amics personals firmants per a la *Tabula Gratulatoria*. El 2006 fou també el curador dels seus *Scritti minori di Letteratura greca*.

Ara bé, al començament he recordat que el vaig conèixer a Urbino; i el detall em sembla significatiu. Ezio Pellizer participà intensament en l'explosió de vitalitat que va representar Urbino en aquells anys irrepetibles en què, sota l'impuls de Bruno Gentili, una relectura acurada, i en principi molt tècnica, de la lírica arcaica es va transformar ràpidament en una proposta de reinterpretació global de l'Arcaisme (i, per implicació, de tota la cultura grega), a la llum de les disciplines humanístiques més innovadores del moment, com l'antropologia i la semiòtica. Pellizer va prendre part en els dos cèlebres Convegni (el de l'*Oralitat* el 1980 i, dos anys més tard, el de l'*Edipo*). D'altra banda, en les dues primeres pàgines de la seva bibliografia, s'hi poden comptar fins a deu treballs publicats en els *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*. Molts d'aquests treballs versen sobre aspectes puntuals de l'obra de Semònides: una dedicació que culminà en l'edició, en col·laboració amb el també triestí Gennaro Tedeschi, del iambògraf d'Amorgos en la *collana Lyricorum graecorum quae exstant*, dirigida per Bruno Gentili. La dedicació d'Ezio Pellizer a la poesia arcaica tingué dos trets distintius — i clarament relacionats: (1) la focalització en la iambografia, més que no en la 'lírica' en sentit estricte; (2) i un viu interès, des del primer moment, per la problemàtica del simposi. Ambdós trets, especialment el segon, responen al seu tarannà d'aleshores, addicte a la convivialitat, a l'humor irònic i a la poesia d'ocasió. En un sentit més tècnic, reflecteixen una sensibilitat alerta als problemes de la *performance*. Els plantejaments metodològics del grup d'Urbino van contribuir a aprofundir-la; però, en cert sentit, li era innata.

M'he allargat a propòsit dels primers anys de la carrera de l'Ezio per raons, penso, fàcilment comprensibles. Però, com tots sabeu, els seus interessos científics, sense abandonar les temàtiques inicials, van anar desplaçant-se cap els arguments de caràcter antropològic que serien els seus temes centrals dels anys madurs; és a dir, les estructures de parentiu i les seves transgressions, els rols sexuals, la joventut com a grup social 'als marges', l'imaginari, el somni i l'endevinació; i, sobretot, l'estudi dels mites. A la temàtica mitogràfica i mitològica hi va consagrar més del cinquanta per cent de la seva distingida producció científica. Jo diria que aquesta dedicació s'obre amb un treball, "Il foderò e la spada. *Metis* amorosa e ginecofobia, etc." (1979), publicat encara als *Quaderni Urbinati*, i que és una anàlisi de l'episodi de Circe a l'*Odissea*. Més tard, aquest article s'integrà en un volum que personalment m'estimo molt, les *Favole d'identità – Favole di paura* del 1982. A partir de llavors, la nova línia de recerques es consolida; Pellizer continua publicant sobre iambografia

i sobre Semòrides, però de manera simultània dona a llum una sèrie de treballs que confluïran en *La peripezia dell' eletto* del 1991.

Tornant un instant a les *Favole* de 1982, el seu títol ja és molt indicatiu. En efecte, els problemes d'identitat (especialment d'identitat sexual) i la por senyoregen aquelles contalles, d'ambient molts cops venatori. (El subtítol del llibre és, precisament, *Storie de caccia e altri racconti della Grecia antica*). Després d'un pròleg de Claude Calame, dens de preocupacions metodològiques, el volum s'obre amb Tirèsias i es tanca amb Baubó; en l'endemig, hi desfilen una sèrie de caçadors, sovint reminiscents del famós *Chasseur noir* de Vidal-Naquet (Acteó, Orió, Hipòlit, Melànon, Cèfal...) i també moltes de llurs *partners* (Fedra, Atalanta, Procris; també, amb un rol especial, Cal·listó i la dea Àrtemis). Hi figuren també personatges com Pèrdicas l'incestuós, i Adonis i Leucip, amb la seva càrrega d'ambigüitat sexual; una sèrie de donzelles violades i altres figures d'una sexualitat intensa i inquietant, com Hèlena i Circe, a les quals s'afegeix — de manera només en aparença paradoxal — Penèlope. Es podria dir, amb un cert grau de simplificació, que, mentre en l'elecció dels arguments i els personatges hi havia tingut molt a dir l'òptica psicoanalítica, els mètodes exegetics són manllevats sobretot a la semàntica estructural, la semiòtica i la narratologia. No és un atzar que, anys més tard, Pellizer dediqués un assaig als pros i contres de la psicoanàlisi a l'hora d'interpretar els textos i la cultura antiga en general (a *Lo spazio letterario della Grecia antica II*, 1995).

Aquest univers simbòlic de fantasmes i terrors, metamorfosis, crisis juvenils, angoixes d'identitat i contrastos entre usos regulars i usos anòmics de la sexualitat es consolida en la producció dels anys successius. A les pàgines de *La peripezia dell' eletto*, hom hi retroba els naixements fatídics (com els de Brancos i Paris), un ambiciós assaig sobre el mite de Narcís, altre cop les verges i els caçadors 'negres', la presentació d'Aquil·les com un típic efeb, la topada entre Amíntor, pare castrador, i el seu fill Fènix, la Medusa, Midas i la seva fam d'or, la saviesa pessimista del Silè, diverses contalles de fundacions i herois epònims i una evocació final de Sísif. En alguns d'aquests treballs s'hi fa més explícit que no en les *Favole* l'interès pel tema antropològic de les iniciacions femenines i masculines. Potser és una resposta als comentaris amicals de Cl. Calame en el pròleg de les *Favole*; car l'Ezio tenia més aviat tendència a mantenir-se en el nivell formal de l'anàlisi. També convé remarcar que determinats arguments de *La peripezia*, com el mite de Narcís i el de Medusa (juntament amb altres representacions femenines del terror) es compten entre els arguments als quals dedicà una atenció més constant i sostinguda al llarg de tota la seva carrera.

A aquelles alçades, en efecte, Ezio Pellizer havia consolidat ja uns eixos temàtics i una metodologia per analitzar-los — una metodologia molt coherent, dintre d'un cert eclecticisme. Aquesta combinació d'arguments i mètodes conforma una òptica i un *to* característics; i això també és deia reconèixer en els treballs d'alguns deixebles i col·laboradors. És el cas de *La vergine e l'eroe* (1992), de Monica Visintin, una monografia centrada en el dimoni-llop de Temesa, les donzelles que el monstre violava, i l'heroi que el va anorrear; i també d'*Il suicidio delle vergini. Tra folclore e letteratura della Grecia antica* (1997) d'Alessandro De Lazzer. Els dos llibres s'obren amb pròlegs de l'Ezio. D'altra banda, en aquells anys, col·laborava regularment amb l'*Associazione Antropologia e Mondo Antico* (AMA), fundada el 1986 per Maurizio Bettini a la Universitat de Siena. Les fites més significatives d'aquesta col·laboració foren la seva participació en el volum de 1991 *La maschera, il doppio e il ritratto*, sorgit precisament d'un col·loqui de l'AMA; el llibre *Il mito de Narciso* (2003), compost a quatre mans amb Bettini, que assolí una vasta difusió; i el núm. 3 de la revista *I Quaderni del Ramo d'Oro on-line* (2008) on actuà de guest-editor de la part intitulada *Donna – mito – miturgia. Paradigmi di costruzione del femminile nei miti della Grecia antica*, que recull els materials d'un col·loqui organitzat prèviament a Trieste sota el mateix títol.

Com tots o gairebé tots els presents sabeu, el gran projecte dels darrers anys de l'Ezio va ésser el *Diccionari Etimològic de la Mitologia Grega on line* (DEMGOL), que va organitzar des de la plataforma del GriMM (*Gruppo di Ricerca sul Mito e la Mitografia*) que ell mateix havia fundat a la Universitat de Trieste uns anys abans. Al DEMGOL, s'hi va dedicar amb veritable passió. El primer cop que me'n va parlar, em va semblar de veure-hi, també, una reacció personal davant d'una sèrie de crisis que el capficaven molt. Penso, en primer lloc, en la crisi de les Humanitats clàssiques, desplaçades del lloc que havien ocupat tradicionalment, i que ell creia fermament que es mereixien. De vegades, il·lustrava l'arraconament de les Clàssiques en l'ensenyament amb la dita grega sobre la moneda falsa que expulsa del mercat la moneda de bon encuny. També penso en la crisi de les Universitats italianes, drenades de persones i de recursos econòmics per demagogs que designaven els universitaris com "stipendiati d'oro". En el text de presentació del DEMGOL, que va llegir en múltiples avinenteses i en diverses llengües, i que anava adaptant i ampliant en funció de cada auditori, l'Ezio tenia molt en compte aquestes crisis simultànies i superposades; hi al·ludia en filigrana, per exemple quan ponderava els avantatges de la cooperació internacional a fi de plantar cara als reptes del moment. Ell era, de fet, de la poquíssima gent que m'ha semblat

digna de crèdit a l'hora de parlar de la construcció d'un espai universitari europeu. Segurament els seus orígens istrians i triestins, i el tarannà una mica nòmada, l'hi ajudaven. En aquests textos de presentació a què acabo d'al·ludir, també solia celebrar l'extraordinària versatilitat del suport informàtic, que facilita tota mena de consultes, ràpides i transversals, i que permet la revisió constant. I no hi obviava la crítica interna de les nostres disciplines. Així, solia recordar l'envelliment dels diccionaris etimològics existents, i emfasitzar que les erràtiques especulacions de molts semi-profans en aquestes matèries responsonen amb la manca de precisió i una certa deixadesa de molts experts.

No sabia acabar sense mencionar, ni que sigui telegràficament, els múltiples contactes que mantingué amb estudiosos d'aquí. Com que la meva memòria ja no és el que era, no em veig amb cor de precisar quantes vegades vingué a Barcelona; potser van ésser set o vuit. La primera (d'això sí que n'estic segur) fou pel setembre de 1985, amb motiu d'un Seminari sobre "La dona a l'Antiguitat"; hi va parlar de les representacions femenines de la por en la mitologia grega. En la seva bibliografia, hi he pogut comptar sis ítems en publicacions promogudes a Barcelona: quatre en italià, un article en anglès (al volum *Apollodoriana*, editat per Jordi Pàmias, aquí present) i també un en versió catalana, arran d'una vegada que l' 'Aula Carles Riba' el va convidar a parlar del mite de Babel. També va visitar (no sé si més d'un cop) la Universitat de Lleida, convidat per J.A. Clua. I també va col·laborar assiduament amb altres universitats espanyoles: tres treballs seus veieren la llum en publicacions editades per Esteban Calderón Dorda i Alicia Morales, els seus (i nostres) amics de la Universidad de Murcia; una altra fou publicat a Granada, en un volum sobre Narcís, editat per Minerva Alganza Roldán, d'aquella Universitat. Finalment, molts sabeu que les versions castellana i catalana del DEMGOL progressaven — massa a poc a poc per al seu gust, però progressaven.

El darrer cop que el vaig veure fou a Barcelona, el gener de 2018, amb motiu de les Jornades sobre el Món Clàssic *In memoriam* Carles Miralles. El darrer dia de les Jornades, vam sopar sols; vam beure força i vam parlar de moltes coses — des de l'actualitat política dels països respectius fins als records del passat i de la gent ja desapareguda. A l'acomiar-nos, vaig tenir la melangiosa sensació que passaria força temps abans que no ens tornéssim a veure. Però no m'imaginava gens que era la darrera vegada.